

Kulturdepartementet,
Ku2015/02481/KL

Remissvar på betänkande: Gestaltad livsmiljö – en ny politik för arkitektur, form och design (SOU 2015:88)

Myndigheten för delaktighet, MFD, arbetar för ett samhälle där alla kan vara delaktiga, oavsett funktionsförmåga.

Sammanfattning

- MFD anser att den fortsatta beredningen av politiken för arkitektur, form och design bör genomsyras av Sveriges och EU:s åtaganden för mänskliga rättigheter avseende tillgänglighet.
- MFD anser att det språkbruk som används i Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, CRPD, bör genomsyra politiken för arkitektur, form och design.
- MFD anser att politiken för arkitektur, form och design ska stärka förutsättningarna för gestaltningsprofessionerna att tvärsektorielt verka för en hållbar utveckling.
- MFD tillstyrker de föreslagna målen för politiken med ett undantag. Följande kursiverade modifiering av den andra strecksatsen föreslås: ett inkluderande, *tillgängligt* och demokratiskt samhälle med *tillträde* och tillgång till goda och *användbara* livsmiljöer, såväl enskilda som gemensamma.
- MFD avstyrker ombildandet av Arkdes till Myndigheten för Gestaltad livsmiljö. Det kan finnas andra sätt att uppnå ett tvärsektorielt genomslag för den nya politiken.

Myndighetens synpunkter

Övergripande beskrivning av tillgänglighetskonceptet

MFD strävar under synpunkterna på utredningens avsnitt 3, 4 och 5 efter att bidra med skrivningar om vikten av att gestaltningsprofessionerna får ökad medvetenhet om tillgänglighetens betydelse för en hållbar utveckling och allas delaktighet och jämlikhet. MFD avser då tillgänglighetskonceptet i en bred betydelse med alla dess tre dimensioner, Design för Alla/Universell utformning för tillgänglighet och användbarhet för alla, rätten till gradvis och systematisk förbättring på gruppnivå för personer med funktionsnedsättning och rätten till skäliga åtgärder för tillgänglighet på individnivå.

MFD anser att designprofessionerna områdesvis har stor betydelse för en hållbar utveckling för allas tillgänglighet och användbarhet inom byggd miljö, olika typer av anläggningar, transporter, information och kommunikation, inklusive informations- och kommunikationsteknik (IKT), varor, tjänster och system.

3.6 Arkitektur, form och design är delar i en helhet

MFD vill understryka betydelsen av att hitta ett gemensamt språkbruk som underlättar kommunikationen inom, med och om gestaltungsprofessionerna och om politiken för att stärka deras inflytande i samhällsutvecklingen. MFD anser att det språkbruk som används i Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, CRPD, bör genomsyra politiken för arkitektur, form och design. Under avsnittet 3.5 Design beskrivs Design för Alla (som EU använder synonymt med Universal Design/Universell utformning), som lyftes fram i den funktionshinderspolitiska propositionen ”Från patient till medborgare, 1999”. Propositionen utgör fortfarande tillsammans med CRPD grunden för den tvärsektoriella funktionshinderspolitiken.

MFD anser att Design för Alla, Universal Design/Universell utformning, tillgänglighet och användbarhet som begrepp har betydelse för alla gestaltungsprofessioner. Dessa professioner beskrivs övergripande i kap. 3. MFD gör bedömningen att yrkesgrupper såsom, arkitekter, olika typer av designers, planerare etc. har avgörande betydelse för att genomföra de åtaganden Sverige har inom funktionshindersområdet, se nedan under avsnitt 6.

4 Perspektivet gestaltad livsmiljö och utmaningar för området

Utredningen väljer att beskriva designprofessionernas bidrag till en hållbar utveckling i perspektivet gestaltad livsmiljö med människan i centrum. MFD vill framhålla behovet av tvärsektoriell samverkan och dialog bland berörda intressenter för att nå en miljömässigt (ekologisk, tillgänglig och användbar), ekonomiskt och socialt hållbar utveckling. Om de två första perspektiven, beskrivna som ovan, hanteras rätt från början blir en social sammanhållning effekten.

Det framgår dock inte tillräckligt tydligt i utredningens beskrivning hur gestaltungsprofessionerna på allvar ska kunna komma till uttryck i samhällsutvecklingen för en hållbar utveckling i perspektivet en gestaltad livsmiljö och i en ny politik för arkitektur, form och design. Den sammanhållande länken saknas. Tillgänglighet och användbarhet för alla skulle kunna vara denna sammanhållande länk. MFD noterar också att utredningen bland de uppräknade utmaningarna inte belyst tillgänglighet och användbarhet tvärsektoriellt, detta trots att frågorna (delaktighet, diskriminering, tillgänglighet och universell design), var

tydligt adresserade i utredningens tilläggsdirektiv. En sådan analys av tillgänglighetskonceptets inverkan på gestaltningsprofessionernas möjlighet att bidra till en hållbar utveckling skulle kunna ha avspeglats i målen för politiken och i de följande förslagen.

Tillgänglighet och användbarhet för alla med beaktande av användarnas preferenser och önskemål samt mänskliga olikheter avseende kön, funktionsförmåga, ålder och egenskaper i övrigt (Design för Alla och Universal Design), är en avgörande kvalitetsaspekt för en hållbar utveckling. En sådan utgångspunkt förebygger senare behov av särskilda tillgänglighetslösningar/satsningar för människor med funktionsnedsättning och äldre. Lyckade lösningar är kvalitativt bra för alla. Att tänka in tillgänglighet och användbarhet förebygger också framtida diskrimineringsinvändningar. Det är också viktigt att gestaltningsprofessionerna kan medverka till förbättring och förändring av det som redan finns avseende tillgänglighet för personer med funktionsnedsättning och användbarhet för alla.

Den första stora utmaningen är att skapa sammanhängande värdekedjor där artefakter, byggd miljö, transporter, information och kommunikation, inklusive IKT, varor och tjänster inkluderas i sammanhållna system för allas delaktighet och jämlikhet under en hållbar utveckling.

Den andra stora utmaningen är hur detta ska gå till inom ramen för olika sakpolitiska områden. En utmaning för arkitekter är exempelvis att förstå hur digitaliseringen påverkar den byggda miljön. Designers och utvecklare inom andra områden bör på motsvarande vis förstå utgångspunkterna för hur den byggda miljön gestaltas. De tvärssektoriella utmaningarna är således stora och återspeglas både mellan områden och mellan yrkesgrupper inom gestaltningsprofessionerna.

MFD delar utredningens bedömning att gestaltningsprofessionerna tillhandahåller betydelsefulla verktyg och metoder som kan skapa kitt mellan och inom olika politikområden. Något som kunde ha utvecklats i beskrivningarna, är hur dessa metoder och verktyg också kan ha betydelse för innovation, policyutveckling, förankring och kommunikation av behov och möjligheter inom olika områden.

MFD vill tydliggöra att metoderna och verktygen som gestaltningsprofessionerna använder kan användas rätt genom att från början beakta tillgänglighet och användbarhet som inneboende kvalitetsaspekter i det som ska gestaltas och/eller utvecklas/förbättras. Det betyder att gestaltningsprocessernas utgångspunkt när det som ska utvecklas ska användas av människor alltid bör vara användarens olikheter i behov och förmågor. Detta är en förutsättning för att metoderna och verktygen ska kunna bidra till en hållbar samhällsutveckling med effekten att alla människor ges möjlighet och förutsättningar att delta jämlikt i samhället. Det ligger också i linje

med hur utredningen beskriver utvecklingen efter Framtidsformer på sid 53: ”I det utvidgade processperspektivet används arkitektur, form och design inte bara i syfte att skapa *för* samhällets invånare utan *tillsammans* med dem.”. I detta sammanhang vill MFD understryka åtagandet i enlighet med 4:3 CRPD: ”I utformning och genomförande av lagstiftning och riktlinjer för att genomföra denna konvention och i andra beslutsfattande processer angående frågor som berör personer med funktionsnedsättning ska konventionsstaterna nära samråda med och aktivt involvera personer med funktionsnedsättning, däribland barn med funktionsnedsättning, genom de organisationer som företräder dem.”

5 Lärdomar från flera länder

MFD konstaterar att utredningen hade tjänat på att ha med tillgänglighet och användbarhet för alla (Design för Alla och Universell Design) som en aspekt att utgå ifrån i studierna av hur andra länder tar sig an frågan om arkitektur, form och design. Hade den utgångspunkten funnits med hade andra saker från de redovisade länderna sannolikt lyfts fram, exempelvis har Danmark ny lagstiftning där CRPD har beaktats. I Spanien och Italien finns det andra erfarenheter där design med människan olikheter och varierande behov stått i centrum. För den fortsatta utvecklingen av perspektivet gestaltad livsmiljö med människan i centrum är det viktigt att följa internationell utveckling för att Sverige effektivt ska kunna leva upp till sina internationella åtaganden och den framväxande EU-rätten inom tillgänglighetsområdet, som beror på att EU ratificerat CRPD.

6.2 Gällande mål och bakgrund

MFD anser att Sveriges och EU:s åtaganden för mänskliga rättigheter avseende tillgänglighet bör genomsyra politiken för arkitektur, form och design. Utredningen fokuserar på att gestaltningsprofessionerna har en central roll för formandet av en långsiktigt hållbar utveckling och väl gestaltad livsmiljö. MFD konstaterar att den sociala dimensionen i hållbar utveckling lyfts fram i FN:s Agenda 2030, som regeringen ställt sig bakom. Detta ger argument för att fokusera tydligare på tillgänglighet. MFD noterar dock att trots tilläggsdirektivets värderingsförskjutning mot att se gestaltningsprofessionernas betydelse för frågor om delaktighet, diskriminering, tillgänglighet och universell utformning, har utredningen inte redovisat gällande mål för funktionshinderspolitiken.

MFD redovisar nedan det väsentligaste kring funktionshinderspolitiken av betydelse för gestaltningsprofessionerna som underlag för regeringens fortsatta beredning av en ny politik för arkitektur, form och design.

Funktionshinderspolitiken är under utveckling. Den nuvarande strategin löpte ut 2015. Under året kommer den utvärderas och en ny politik ska utvecklas bland annat med underlag från MFD som grund. Denna politik kommer förutom utvärdering av den gamla baseras på CRPD, som både Sverige och EU ratificerat, och den kritik som FN:s kommitté för CRPD lämnat till Sverige och EU efter de första rapporterna om efterlevnad. Dessutom har kommittén för CRPD lämnat allmänna kommentarer om hur Konventionsstaterna bör uttolka CRPD inom två områden, nr 1 om likhet inför lagen och nr 2 om tillgänglighet.

Den allmänna kommentaren om tillgänglighet nr 2 kan sammanfattas:

”Kommentaren har tillkommit för att tillgänglighet verkligen är en avgörande förutsättning för personer med funktionsnedsättning att kunna delta fullt ut och jämlikt i samhället, detta för att faktiskt kunna åtnjuta alla sina mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Tillgänglighet beskrivs också som ett sätt att investera i samhället och som en integrerad del av agendan för hållbar utveckling.

För alla nya varor, produkter, anläggningar, tekniker gäller strikt tillämpning av universell utformning som gör samhället tillgängligt för alla människor, inklusive dem med funktionsnedsättning.

För det som erbjuds offentligt är tillgänglighet en rättighet för personer med funktionsnedsättning på gruppnivå. Förutsättningarna för denna rättighet ska skapas genom en strikt implementering av tillgänglighetsstandarder. Hinder hos befintliga föremål, anläggningar, varor, produkter och tjänster ska undanröjas gradvis, systematiskt med en kontinuerlig övervakning i syfte att nå fullständig tillgänglighet.

På individuell nivå finns en rätt till skäliga åtgärder som gäller alla tjänster och miljöer som är öppna för allmänheten. Staten har ansvar för att säkerställa att diskrimineringskyddet gäller skäliga åtgärder. Som ett minimum anges när tjänster eller anläggningar upprättats efter att tillgänglighetsstandarder införts och när tillträde eller tillgång till en anläggning eller tjänst kan garanteras genom de skäliga åtgärderna.”

Kommentaren innehåller också direkta rekommendationer om betydelsen av att öka medvetenheten hos gestaltningsprofessionerna (§ 19) och att de blandas in i översynen av och tillskapandet av ny lagstiftning (§28).

6.4 Målen

Som ovan nämnts anser MFD att Sveriges och EU:s åtaganden för mänskliga rättigheter avseende tillgänglighet bör genomsyra politiken för arkitektur, form och design.

MFD ser ur detta perspektiv risker med att arkitektur, form och design ses som ett område i sig. Det kan leda till att gestaltningsprofessionerna viktiga tvärsektoriella verkan inte får det genomslag den skulle kunna få. Detta utvecklas närmare nedan i avsnitten om förslag till en ny myndighet. MFD tillstyrker dock utredningens föreslagna mål för politiken med ett undantag.

För att tydliggöra betydelsen av tillgänglighetskonceptet föreslår MFD att målet under den andra föreslagna strecksatsen i stället lyder:

”ett inkluderande, *tillgängligt* och demokratiskt samhälle med *tillträde* och tillgång till goda och *användbara* livsmiljöer, såväl enskilda som gemensamma”.

Det är viktigt att politiken för arkitektur, form och design fullt ut bottnar i grundläggande åtaganden för mänskliga rättigheter. Anledningen till att tillträde läggs till före tillgång har med översättning av ”access to” att göra. MFD anser att både tillträde och tillgång behövs för att återge den fulla betydelsen på svenska. Formuleringen bygger på Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och rätten för alla att ha tillträde till offentlig tjänst. Det är denna rätt som senare utvecklats i den internationella konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering till att också omfatta allas rätt att tillträde platser och ha tillgång service som är avsedd för allmänheten, och nu senast i CRPD bland annat med tillgänglighet som övergripande princip.

7.3 Förslag till ombildning av Arkdes till Myndigheten för Gestaltad livsmiljö

MFD avstyrker ombildandet av Arkdes till Myndigheten för Gestaltad livsmiljö.

MFD vänder sig mot att arkitektur, form och design ska ses som ett område i sig. Den tvärsektoriella inverkan som gestaltningsprofessionerna skulle kunna få för en hållbar utveckling riskerar att inte komma fram så tydligt som den skulle kunna göra. Det finns en risk att dialogen och kommunikationen isoleras till ”området” istället för att politiken faktiskt stärker förutsättningarna för gestaltningsprofessionerna att med sina metoder och kreativa kompetens få tvärsektoriellt genomslag i verkan för en hållbar utveckling. Det är i sammanhanget viktigt att ”hållbar utveckling” innefattar tillgänglighetskonceptet som det beskrivs i CRPD och i den allmänna kommentaren nr 2 om tillgänglighet.

Myndigheten för delaktighet

MFD menar att det kan finnas andra sätt att uppnå ett tvärsektoriellt genomslag för den nya politiken. Det är viktigt att de väsentligaste myndigheterna, inklusive viktiga universitet/högskolor, designprofessionernas organisationer liksom företrädare för slutanvändande grupper inom det civila samhället får möjlighet att bidra till genomförandet av politiken för arkitektur, form och design.

MFD anser att diskussionen om Arkdes fortsatta roll som mötesplats och museum bör fortsätta.

8 Det offentliga och insatser inom arkitektur, form och design

Utredningens förslag avseende de offentliga insatserna inom arkitektur, form och design är designade för att myndigheten ska bildas. MFD avstyrker, som ovan nämnts, en ny myndighet för gestaltad livsmiljö. MFD avstår därför från att kommentera förslagen i detalj. MFD vill dock framhålla att flera av förslagen som är av myndighetskaraktär t.ex. fördelning av bidrag skulle kunna administreras av befintliga myndigheter.

9.5.5 Hållbar upphandling

MFD noterar att utredningen framhåller att det blir obligatoriskt att ställa krav för tillgänglighet och utformning för alla inom ramen för upphandlingslagarna. MFD anser att detta kunde ha avspeglats tydligare i de förslag utredningen lämnat.

MFD vill i sammanhanget framhålla att ett delmål i FN:s agenda 2030 för hållbar utveckling avser att främja hållbar upphandling. Inom området håller det på att utvecklas en internationell standard ISO 20400 som omfattar ”Universal design”. Detta bör ingå i fortsatt beredning av politiken för arkitektur, form och design.

10 Kunskap, kompetens och samverkan

Om MFD:s förslag att målen för den nya politiken för arkitektur, form och design tydligare omfattar tillgänglighetskonceptet genomförs, får förslagen i avsnittet delvis en annan mening. MFD förespråkar dessutom att det kan finnas andra sätt att nå tvärsektoriellt genomslag än bildandet av en myndighet. MFD anser dock att analysen och förslagen kan utgöra underlag för frågor om kunskap, kompetens och samverkan ändå, oavsett vilken lösning som väljs för att genomföra politiken.

MFD vill betona vikten av att kunskap, samverkan och kompetens också bör genomsyras av CRPD. MFD anser att en ökad medvetenhet om tillgänglighet, som konceptet beskrivs i den allmänna kommentaren nr 2 från Kommittén för CRPD,

Myndigheten för delaktighet

skulle stärka inflytandet för gestaltningsprofessionerna i en hållbar samhällsutveckling (se ovan avsnitt 6.2).

11. Lagstiftning och andra styrmedel

MFD anser att vilken lösning som än väljs för att genomföra politiken för arkitektur, form och design bör policy och lagstiftning som har betydelse för gestaltningsprofessionerna inflytande för samhällsutvecklingen löpande bevakas.

Beslut i detta ärende har fattats av generaldirektör Anne Holm Gulati, avdelningschef Jenny Rehnman har deltagit, utredare Hans von Axelson har varit föredragande.

Anne Holm Gulati
Generaldirektör

Hans von Axelson
Utredare